

Συζητούσαμε με τον [Στέφανο](#) , τέτοια εποχή πριν 15 χρόνια. Ήταν μια σειρά από κουβέντες που κάναμε, κάποιες από αυτές μαγνητοφωνημένες, πάνω στη συλλογή στοιχείων για το [«Όθεν»](#) . Για μερικά από τα θέματα που πιάσαμε, είχα παραστάσεις, για άλλα όχι. Η διαφορά των 19 χρόνων που ήρθαμε στη ζωή, αλλού ήταν μικρή κι' αλλού πελώρια.

Θυμάμαι, λοιπόν, που περιέγραφε τις συνθήκες της δουλειάς, τότε που εργαζόταν ως πωλητής της ελληνικής αντιπροσωπείας της Sunbeam, με την επωνυμία ΕΤΕΠΑ, επιχειρηματικών συμφερόντων του [Νίκι Φιλίνη](#) . Αρχές της δεκαετίας του '60, ο Νίκι είχε σταματήσει τους αγώνες και έτσι συμμετείχε ο Στέφανος με Rapier αντί του Νίκι, ενώ ταυτόχρονα είχε καθημερινή απασχόληση στην έκθεση. Σύνθετη εποχή, για αρκετούς μαρτυρική, για άλλους τόσοους μίζερη, για πολλούς σημείο ανάκαμψης και για λίγους, όπως πάντα, απροβλεπτή.

Κάτω από αυτές τις προοπτικές διηγιόταν ο Στέφανος τις συνθήκες εργασίας του τότε, με μια έκδηλη νότα νοσταλγίας. Κι αυτό γιατί, ενώ σε τίποτα δεν έχει η σημερινή πραγματικότητα να προσθέσει σε επαγγελματική πιστότητα, υπήρχε μια ισορροπία, μια ανθρώπινη λογική. Θυμόταν ότι το ουζάκι του μεσημεριού ήταν σχεδόν υποχρεωτικό, η σχέση πελάτη - πωλητή πολύ περισσότερο φιλική και πολύ λιγότερο ανταγωνιστική, το αυτό, περίπου, και για τις σχέσεις εργοδότη - εργαζόμενου. Δεν περιέγραφε έναν τόπο παραδεισένιο, την γη της εργασιακής επαγγελίας, αλλά κάτι το διαφορετικό από ότι ίσχυε στις μέρες μας.

Μπορούσα όλα τούτα να τα ταιριάξω και με τις δικές μου μνήμες, από το [κατάστημα](#) του πατέρα, όπου μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του '70 είχα ταυτόσημες εικόνες. Δεν ήταν απλώς ένα μαγαζί που πουλούσε αυτοκίνητα. Ήταν ταυτόχρονα και τόπος συνάντησης της δεύτερης γενιάς των Ελλήνων αγωνιζομένων, σημείο των πρώτων συναντήσεων των μελών του νεοιδρυθέντος συνδέσμου οδηγών αγώνων και πέρασμα για τόσοους και τόσοους

ετερόκλητους εκπροσώπους μιας κοινωνίας που επιχειρούσε να ανοίξει, να μαλακώσει.

Μιας κοινωνίας που χρονικά, απείχε ελάχιστα από το πέρας του Εμφυλίου, εισπνέοντας τα τοξικά αέρια του μετεμφυλιακού κλίματος, ελπίζοντας σε ένα καθαρότερο αύριο, αλλά την ίδια στιγμή ακροβατούσε ανάμεσα σε μια ολοένα και πιο ισχυρή δυτική παρέμβαση και στο πιο χαλαρό ανατολίτικο παρελθόν.

Κάλπαζε, βέβαια, τότε η ανάπτυξη υπό τις οδηγίες του και Εθνάρχου αποκαλούμενου. Ήταν σαφές ότι σιγά – σιγά και μοιραία περνούσε στο δυτικό τρόπο ζωής. Είναι τότε που ανακαλύπταμε την έννοια του άγχους. Όχι της αγωνίας αν θα επιζήσουμε από την πείνα της Κατοχής ή από τις σφαίρες του Δεκέμβρη. Όχι από τέτοια βαριά και ασήκωτα. Αλλά από το άγχος της πίεσης της δουλειάς. Το άγχος για το πιο γρήγορο, το πιο πολύ, το πιο τώρα. Κάπου εκεί βρίσκονταν, περιμένοντας στον προθάλαμο και οι ψυχοθεραπευτές.

Γράφω όλα τούτα τα γραφικά, συνειδητοποιώντας τις συνθήκες εργασίας όπως διαμορφώνονται στις σύγχρονες μέρες, φιλτραρισμένες από το τρίπτυχο Ύφεση - Πανδημία - Τεχνολογία, εδώ, τουλάχιστον στον τόπο μας.

Έχοντας δηλαδή μια δεκαετία σε βαθιά ύφεση, με λανθασμένες συνταγές ανάκαμψης, με σοβαρές διχαστικές ρωγμές στο σχετικά πολιτικοποιημένο τμήμα του πληθυσμού, με χαμένα σημαντικά εδάφια στο δημόσιο βίο, όπως εμπιστοσύνη, πίστη, ελπίδα, στην πολιτική ηγεσία, με περιουσίες που άλλαξαν χέρια, σε μια δεύτερη αναδιανομή του πλούτου μετά το παιχνίδι του Χ.Α.Α., έρχεται η πανδημία που απειλεί να βγάλει εκτός σκακιέρας όσα πόνια άφησε όρθια η ύφεση και τα απόνερά της. Και έτσι περιγράφονται οι νέες συνθήκες, που κατά πως φαίνεται ήρθαν για να εγκατασταθούν με την συνδρομή της τεχνολογίας.

Αν, δηλαδή, η απειλή της πανδημίας συνεχιστεί επί μακρόν, θα επιφέρει αλλαγές που ακόμα και όταν κυκλοφορήσει ασφαλές εμβόλιο και αντίστοιχη θεραπεία, δεν θα είναι εύκολο να επιστρέψουμε σε ότι ξέραμε. Διότι πιθανότατα θα βολεύει αυτούς που μπορούν να επιβάλλουν την άποψή τους.

Κατ' οίκον εργασία, μειωμένα κοστολόγια για τους εργοδότες, μικρότερα έσοδα για τους εργαζόμενους, αλλά καθόλου ταλαιπωρία στο πηγαινέλα στον τόπο εργασίας, και ένα κατ'

αρχάς περίεργο πρωτόκολλο εμπιστοσύνης ανάμεσα σε εργοδοσία και εργαζομένους. Ακολούθως μικρότερες κτιριακές ανάγκες, που είναι πιθανόν να αλλάξουν τη χρήση της γης αλλά και τη δομή των αγοροπωλησιών και των ενοικιοστάσιων των ακινήτων.

Στο ερώτημα τι θα γίνει με τα βιομηχανικά σχήματα που εκ των πραγμάτων δεν μπορούν να συρρικνωθούν, μια πρόχειρη απάντηση είναι η όσο το δυνατόν αποστασιοποίηση των εργαζομένων.

Όπως και να έχει, αυτό που θα συμβεί είναι ότι οι συνθήκες εργασίας, απομακρύνονται ολοένα και περισσότερο, από αυτό που θεωρούνταν πιο ανθρώπινο, πιο ισορροπημένο, πιο φιλικό, πιθανότατα δε και πιο παραγωγικό. Από αυτό που περιέγραφε ο Στέφανος για την δεκαετία του '60, και κάποιοι θυμούνται, έτσι ή κάπως έτσι. Για τους περισσότερους θα ισχύει πολύ περισσότερο το: ζούμε για να δουλεύουμε, παρά το αντίθετο.

Αλλιώς τα περιμέναμε, από την καλπάζουσα αιχμή της τεχνολογίας.